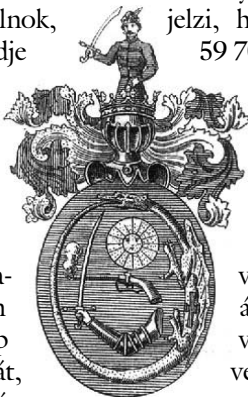

Hajdú vármegye története

„Valamikor címerében nap lángol, fegyver füstölög, kardot emel egy páncélos kar, saját farkába mar a sárkány. Határai Szabolcs, Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Heves és Borsod vármegyék, földje sík, száztíz-százhusz méterrel haladja meg a tenger szintjét, nyugati részén a Tiszáig még lejt is valamit, ott csak kilencven méter. Talaja alluviális lösz, zsíros televény váltakozik rajta szikes területekkel, és vannak mocsaras vidékei is. Pedig folyóvizekben nem gazdag ez a táj, a Tisza épp csak hogy érinti a megye határát, egyetlen nagyobb vize a Hortobágy, amely a debreceni határt elhagyva Nádudvarnál a Kadarccsal egyesül, s Debrecen, Elep és Álomzúg pusztái között kanyarogva a Kösélyszegeben a Kösély eret foglalja magába. (...) A Kösélynek tulajdonképpen csak hossza volt, esése nem, s éppúgy a Sárréten enyészett el végül, mint a terület valamennyi vize. A Sárrét és a Hajdúság vidéke, a puszták, alig vizek, mocsarak, több mint háromszázféle madár búvóhelye...”¹ – írja Szabó Magda, Debrecen város híres szülöttje *Régimódi történet* című regényében.

A megye 3353 km²-es területe szinte teljesen sík vidéket jelent, átlagosan 110-120 méter tengerszint feletti magassággal. Folyóvizekben meglehetősen szegény vidék: a Tisza csak a megye északnyugati határát érinti s egyetlen jelentősebb folyóvize a Hortobágy. A XIX. század végén 317 104 ha termőterülettel bírt, melyből 171 051 ha szántóföld, 33 209 ha rét, és 89 200 ha legelő, a többi pedig erdő, nád, szőlő, és kert.

Akkoriban főbb termékei a búza, árpa, rozs, zab, köles, s kisebb mennyiségben repce és dohány volt. Jelentékeny állattenyésztését jelzi, hogy a megyében 1884-es évben 59 703 db magyar s 615 nem magyar fajtájú szarvasmarha, 139 bivaly, 29 262 ló, 539 szamár és öszvér, 120 858 sertés, 310 013 juh és birkák és 143 kecske; továbbá 540 915 darab tyúk, 7128 pulyka, 85281 lúd, 57742 kacsák és 166 319 galamb, valamint 3484 méhkas alkotta az állományt. Lakossága 1870-ben (a vármegye későbbi területét alapul véve) 165 659, 1880-ban 173 329, amely lélekszám 1891-re jelentékeny növekedést mutatva 190 978 főre nőtt. A szinte teljesen magyar (99 %) lakosságú megyén belül a vallási felekezetek között egyértelmű a reformátusok túlsúlya (147 171 fő), ezen kívül jelentősebb számban katolikusok (21 795), görög katolikusok (10 990) és izraeliták (9749) éltek Hajdúban.

A török hódítás alatt leigázott vármegyék – a földtől és a termelő munkától elszakított – népekből katonának állt nemesek és jobbágyok alkották a valamikori Hajdúkerület lakosságát. Kezdetben a magyarok, vagyis a hajdúk közé keveredett délszláv etnikumok asszimilációja igen hamar végbement. Lakosai olyan szabadparaszttokká váltak, akik katonai szolgálattal tartoztak mind az erdélyi fejedelemnek, mind a magyar királynak.²

A *Hajdúkerület* elnevezés terminológiája is külön hangsúlyozza a terület fejlődését. Eleinte *hajdúvárosok*, vagy *hét hajdúváros* néven említették, majd Polgár kiválásával, *hat hajdúváros*, vagyis *septem oppidorum*

aikat hivatalosan is az adózók közé emelték. Csupán egy megoldásra váró kérdés merült el, még pedig önállóan, vagy Szabolcs megye keretein belül teljesítsék e adóterheiket. Az 1696-os nádori concursus értelmében, végül önálló adózási portákat hozhattak létre, így végleg leválva Szabolcs vármegyétől.⁷

A török kiűzése és a kassai főkapitányság megszűnése után, ismét vitássá vált a hajdúvárosok főhatósági hovatartozása. Három megoldás közül választhattak: vagy az Udvari Tanács, vagy a Kamara befolyása alá kerülnek, valamint fenn állt a veszélye annak, hogy Szabolcs megye bekebelezi területeiket. Hosszabb vitákat követően végül sikerült kiharcolniuk, hogy a Kamara vegye át a hajdúk felett a főhatósági szerepet, melynek végleges leirata 1733-ban jelent meg.⁸

Ily módon, az önállóságukra büszke hajdúkat sorcsapásként érte a II. József által kiadott közigazgatási reform, mely alapján a hajdúvárosokat, mint a megye ötödik járását, ismételten Szabolcs vármegyéhez csatolták. Az addigi küzdelmeik egy csapásra hiábavalóvá váltak. Kilátástalan helyzetük, azonban hamar megfordult, mivel II. József politikája csúfos bukásban végződött, és a nemesi ellenállás befolyása új fejlődési irányokat szabott ki a magyar történelem számára. Ezt légkört kihasználva, a hajdúvárosoknak először sikerült követeket küldeni az országgyűlésbe, Peres Jablonczay János főkapitányt és Nánási Oláh Mihály főjegyzőt.⁹

A kerület székhelye Böszörmény lett, melynek kerületi közgyűléséről, már korai határozatok is szóltak, de a fenn maradt archaikus közigazgatás megléte miatt ezeket a gyűléseket mindig más településen tartották meg. A XVIII. század végén enyhült csak meg ez a szokás, amikor Böszörményben megépült az első kerületi börtön, melyet később székházzá bővítettek. A 1848/49-es szabadságharcot követően a kerület ismét elvesztette önállóságát. Ezt az 1867-es kiegyezés, bár visszaállított, de az addigra kialakult

belső társadalmi feszültségek előrevetítették azt a tényt, hogy a kerület korabeli formája tarthatatlanná vált. Az egész országot érintő közigazgatási átrendezés által, az 1876/XXXIII tc. értelmében a kerületet Hajdú vármegyévé alakították, melynek székhelye Debrecen lett.¹⁰

„A vidék sokáig a környék legnagyobb jelentőségű, legjobban szervezett települése, Debrecen sorsával függ azonos szálon, de az álmosdi csata után Bocskai rendeletére a fejedelem angyalai, a hajdúk letelepedésére kijelölt területté válik, s lesz belőle, egészen 1876-ig, Böszörmény székhellyel, önálló hajdúkerület (...) 1876-ban hozzászoltak Bihar, Szabolcs és Debrecen város területéből egy jókora darabot, az így megnőtt vidék aztán immár a neve szerint is megyévé vált, Hajdú vármegyévé, és eredeti székhelye, Böszörmény helyett a centrális fekvésű, valamikori puritán, kalmár és tudós városállam, a vizes-mocsaras Sárrét, a homokos-erdős Nyírség és az ország egyik legjobb gabonatermő vidéke közt elterülő Debrecen lett.”¹¹

KISS NIKOLETT

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hajdú vármegye szócikk. *Pallas Nagylexikona*. [http:// www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html](http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html).

NYAKAS MIKLÓS: A Hajdúkerület kialakulása és korszakai. In *Vármegyék és szabad kerületek*. Szerkesztette Radics Kálmán. Debrecen, 2001, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár. 79–92.

SZABÓ MAGDA: *Régimódi történet*. Budapest, 2008, Európa.

JEGYZETEK

¹ Szabó. 2008. 30–31

² Heckenast

^{3–10} Nyakas

¹¹ Szabó 2008. 33–34.